

“finişə çatdı”, işıq üzü görə bildi. “Yanar ürək”dən imtinanı başqa bir assosiasiya ilə də izah etmək olar; Bir nəfər qumlu səhrada aylarla çalışaraq qızıl dənələri yığır, yükünü tamamlayır, birdən onun sevdiyi bir adamın ününü eşidir və qızılları atır. Nə üçün?! Güman etmək olar ki, ün ona daha qiymətli və nadir daş-qaşın yerini nişan vermişdi. O, qızılı atmasaydı həm qiymətli daş-qaşı qoymaq üçün qabı olmazdı, həm də vaxtında xəzinəyə çatmazdı. İti sürətlə yazıldığı üçün ədib sonralar əsərə dönə-dönə əl gəzdirməli olmuşdu.

Əsərdə digər anlaşılmazlıq Səməd Əmirlinin əmisi Soltan Əmirli tərəfindən sevgilisi Gülgəzin qaçırılması, Səmədin isə çox götür-qoydan sonra əmisinə yüksək münasibətinin dəyişmədiyini görürük. Əgər biz əsərdəki surətləri adi insan kimi qiymətləndirsək, İ.Muğannanı tənqid edənlərlə bir sırada dura bilərdik. Lakin əsərdəki obrazlar ümumiləşmə süzgəcindən keçdiyinə görə cəmiyyətdəki böyük bir zümrəni təmsil edir, özünəməxsus bir yükün daşıyıcısına çevrilirlər. Hər üç obraza bu rakursdan yanaşdıqda yazıçının məqsədi bəlli olur.

Soltan Əmirli bütün varlığı ilə milyonların ağına belə gətirə bilməyəcəyi ağır və məsuliyyətli bir yükü şərəflə daşıyır. İ. Muğanna onun misilsiz əməyini sözlərlə yox, təfəkkür dili ilə deməyə məcbur idi. Ona görə də elə bir psixoloji situasiya qurur ki, namuslu və dəli Səməd əmisinə haqq qazandırır. Soltan Əmirli Vətən və xalq naminə etdiyi bütün fədakarlıqları və sirlərini Səmədlə bölüşürdü. Onun daxili dünyasını Səməddən yaxşı bilən yox idi. Səmədin bağışlaması əmisini əlçatmaz bir zirvəyə qaldırır. Oxucu hiss edir ki, Soltan Əmirlinin görünməyən müsbət tərəfləri saysız-hesabsızdır. Bu isə insanlarda ona qarşı böyük inam və sevgi yaradır. C.Cabbarı belə bir paraleldən o da istifadə etməyə məcbur olmuşdu. “Qız qalası” əsərində əgər ata sovet imperiyasını, qız isə AXC-ni, “Aydın” əsərində Dövlət bəy SSRİ-ni, Gültəkin Azərbaycanın maddi və mənəvi sərvətlərini, Aydın isə zavallı xalqı təmsil etməsəydi əsər nə qədər miskin görünərdi.

Digər tərəfdən, azadlığa nail olmaq böyük qurbanlar hesabına başa gəlir. Yazıçı belə bir mübaliğə ilə insanları milli azadlıq uğrunda hər cür itkilərə hazır olmağa səsləyirdi. Tarixə nəzər saldıqda bunların əyaniləşdiyinin şahidi oluruq. Bu yolda neçə-neçə analar oğullarından, Gülgəzlər öz sevgililərindən ayrı düşürdülər. Amma həmin zəfər çalmış sərkərdələrin ideallığını hamı bir nəfər kimi həmişə qəbul edib.”

X.R.Ulutürk əsəri yüksək qiymətləndirmiş, ona “Sən mənə bir silah verdin” adlı poema da həsr etmişdir. Misralar elmi-bədii təhlil təsiri bağışlayır:

Uzaqda yox, budünyada verdin mənə cənnətimi,

Kəşf elədim cahan boyda qürurumu, millətimi.

Himalaydan, Elbrusdan daha yüksək bir məmləkət

Dərk eləsə fəxr edəcək bu ünvanla bəşəriyyət. (920)

Bu kitabı dərk eləsə, düşməni dönər dostun olar.

Sənə mehri, məhəbbəti min bir dildə dstan olar.(921)

İsa Muğanna dünyası bu tezislə yekunlaşa bilməz. Şübhəsiz ki, biz İ.Muğannanın dərin fəlsəfi qatlarını onun arzuladığı ideal cəmiyyət yarananda daha əyani və aydın dərk edə biləcəyik.

Muxtarova Mələk
Azərbaycan Dillər Universiteti

QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİLLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQUNUN YENİ GENDER MƏCAZLAŞMALARININ TİRAJLAŞDIRILMASINA TƏSİRİ (mizoqonist – seksist anlayışlar)

Açar sözlər: qloballaşma, multikultural dialoq, gender metaforaları, blending, allyuziya

Key words: globalization, multicultural dialogue, gender metaphors, blending, allusion.

Ключевые слова: глобализация, мультикультурный диалог, гендерные метафоры, блендинг, аллюзия.

Qloballaşma şəraitində fərqli dillərdə yaranan və geniş ictimai-siyasi rezonansa (əks-sədaya) malik olan neologizmlərin tirajlaşması daha kütləvi hal ala bilər. Əgər nəzərə alsaq ki, müasir qloballaşan dünyanın aparıcı ünsiyyət vasitəsi ingilis dilidir və eləcə də onu da nəzərə alsaq ki, məhz, ingilis-

dilli toplumlar dünyanın güc mərkəzlərinin əksəriyyətini ehtiva etməkdədir, bu zaman dünya dillərində, məhz, ingilis alınmaları sayəsində gender məcazlaşmalarının kütləviləşməsinin səbəbi tam aydın olacaqdır. Bilvasitə ingilis dilindən digər dillərə keçmiş və ya kalka edilməklə mənimsənilmiş gender məcazlaşmaları sırasında girlboss “qız-rəhbər”, chick lit “hərfi anlamda: cüce ədəbiyyatı, məcazi anlamda qadınların sevdiyi melodramatik məzmunlu, dayaz mahiyyətli ədəbiyyat”, chick noir “qadınların sevdiyi kriminal fantastika, psixoloji triller”, chick flick “qadınların sevdiyi filmlər” və s. bu kimi söz və ifadələri qeyd edə bilərik. Aşkar şəkildə göründüyü kimi, bu neologizmlərin hər birində aşkar və ya implisit şəkildə ifadə tapmış mizoqonizm (qadına nifrət, qadına qarşı təkəbbür, saymazyanalıq) çalarları öz əksini tapmışdır. Gender asimmetriyası ilə ardıcıl mübarizəyə baxmayaraq, hətta son illərdə də bu qəbildən gender məcazlaşmaları formalaşmışdır. *Prince Harry says ‘Megxit’ is a misogynistic term aimed at his wife Meghan* [7]. Bu dəyərləndirmə və onun ingilisdilli qəzet diskursundakı geniş polemikası avtomatik olaraq bu allyuzial əsaslı məcaz dil elementinin – Megxit blendinqinin həm də gender mahiyyətli neologizm olması reallığını ortaya qoymuşdur. *“Prince Harry is right – ‘Megxit’ is sexist”. ...“Megxit” is the snake of racism and sexism devouring its own tail* [7]. Bu iqtibasda biz, mizoqonik mahiyyətli blendinqi zoomorfizm sayəsində, yəni zəhərli ilana bənzətmə əsasında şərh edildiyini də görürük. Megxit blendinqinin məhz, seksist, mizoqonik mahiyyətində israrlı olan məqalə müəllifləri bu nominasiya vahidində şahzadənin həyat yoldaşının adının yer almasını onu bütün məsuliyyətin, bütün intriqanın daşıyıcısı olmağa köklənmişdir. Bunun əksinə olaraq, şahzadə Harri isə kororanə həyat yoldaşının məkrli iradəsinə təslim olan sadəlövh və ya iradəsiz şəxs kimi anti-maskulin obrazı formalaşmışdır. Bu blendinqdə kral ailəsinin birbaşa üzvünün adının deyil, bu ailəyə yenicə qoşulmuş (şahzadə ilə nikahından sonra daxil olmuş) şəxsin adı ilə əlaqələndirilməsi bəzi qəzet yazarlarının etirazına səbəb olmuş, nə üçün prosesin “Hexit” (Harry+exit) və “Sussexit” (Sussex + exit) adlandırılmaması ilə əlaqədar suallara yol açmışdır [7]. Onu da qeyd edək ki, Sassekslərin kral ailəsinin işləyən üzvlüyündən geri çəkilməsi prosesinin başlanğıcında, yəni şahzadə Harry və Meqan marklın öz qərarını yenicə elan etməsindən həməən sonra bəzi media orqanları bu prosesi Sussexit adlandırırsa da (məsələn, bax: [5], məhz, anti-feministik mahiyyətli Megxit variantı ingilisdilli qəzet diskursu tərəfindən daha çox təqdirə qarşılanıb tirajlaşdırılmışdır. Mövcud olan orta qəyət görə, Megxit blendinqi Britaniyanın aparıcı tabloid qəzetlərindən sayılan “The Sun” yazarları tərəfindən ictimai dövriyyəyə buraxılmışdır. Bu ifadənin geniş rezonans doğuması və əskinə gender neytrallığına malik Sussexit blendinqin işləkliyini itirməsi isə mizoqonik reaksiya ilə bütün mənfi qərarların birmənalı yükünün, vicdan əzabı və məsuliyyətinin qadınların üzərinə köklənməsi tendensiyası ilə əlaqələndirilirdi. Bu mənada Megxit müzakirələri kontekstində yazarların digər allyuziya mahiyyətli məcaz dil elementinə – **Yoko Ono effekti (Yoko Ono effect)** ifadəsinə müraciət etmələri də heç də təsadüfi görünmür [2]; [1]. Belə ki, Yoko Ono effekti də mənfi qərarın arxasında mütləq şəkildə məkrli qadın iradəsinin, psixosomasiyal təsir və təzyiqinin arayışına köklənmişdir.

Xatırladaq ki, Yoko Ono effekti deyildikdə, biz, daha bir mizoqonist mahiyyətli məcazlaşma ilə qarşılaşmış oluruq. Belə ki, Yoko Ono dünyaca məşhur Böyük Britaniya musiqi kvartetinin üzvlərindən birinin – “Bitlz” (The Beatles) qrupunun aparıcı simalarından sayılan, bəstəkar, söz yazarı və ifaçı Conni Lennonun həyat yoldaşının adıdır. Məlum olduğuna görə, ötən yüzillikdə Britaniyanın dünyaya bəxş etdiyi ən dahi incəsənət xadimləri sırasında yer alan kvartetin (musiqi dördlüyünün) qəfil şəkildə dağılaraq iştirakçıların solo karyera istiqamətinə yönəlməsində bir sıra müşahidəçilər, məhz, C.Lennonun ikinci həyat yoldaşı yapon əsilli rəssam Yoko Ononun neqativ təsirinin gücünü qeyd edirdilər [6]. Güclü daxili birliyə və gözəl psixosomasiyal uyuma malik olduğu qəbul edilən, ən azından toplum qarşısında belə bir imiclə məşhurlaşan “Bitlz” kvartetinin iştirakçılarından – Britaniyanın həmin dövr üçün ən sevimli ifaçılarının özlərinin seçimi olaraq deyil, məhz, qadın məkrinin müdaxiləsi sayəsində parçalanması ideyası sonralar “Yoko Ono effekti” adı altında məşhurlaşmış manipulyasiya faktorunun fərqləndirilməsinə yol açmışdır [3]. Maraqlıdır ki, Meqan Markl və Yoko Ono paralelliyinin tərəfdarı kimi çıxış edən bəzi qəzet yazarları daha bir məcaz dil elementinə yol verməklə, hər iki xanımı Britaniyanın ən sevimli oğullarını oğurlamaqda günahlandırmışlar. Bu isə oğurluqla bənzətmə əsasında ortaya çıxan təşbeh, bənzətmə (*simile*) əsaslı məcaz dil elementi kimi dəyərləndirilə bilər. Yəni dolayısı ilə burada imkanlı, imtiyazlı kişilər ov, onları nikaha cəlb edən, yəni bir növ, “oğurlayan” qadınlar isə manipulyator abyuzerlər kimi canlandırılır. *“Both were little-known women*

accused of stealing one of Britain's much-loved sons... So what can Meghan Markle learn from the redemption of Yoko Ono" [1]. Belə olan təqdirdə, yazarlar gender stereotipikləşməsinə uyğun olaraq, kişiləri (həm şahzadə harrini, həm də Con Lennonu) cənnətdən Adəm və Həvvanın qovulmasına yol açmış qadın hiyləsi və məkrinin qurbanı analogiyası prizmasından dəyərləndirmişlər. O da diqqətəlayiqdir ki, bu mövqedən çıxış edən qəzet yazarları, yəni Meqan Markl və Yoko Onunu başlıca günahkar, şahzadə Harri və Con Lennonu isə iradəsiz varlıq kimi təsvir edən jurnalistlər əksər hallarda, məhz, kişi müəlliflərdir ki, bu da gender stereotipikləşmələrində hələ də qarşıdurma və cinsinin maraqlarını nəyin hesabına olursa – olsun əsaslandırma taktikalarının, təəssüf ki, hələ də yetərinə aktual olduğunu ortaya qoyur. Lakin bununla belə, qadınların özlərinin gender asimmetrikliliyinə xidmət edən məcaz dil elementlərinə, konkret olaraq, Yoko Ono ilə bəznəzətmə əsasında allyuzial mahiyyətli məcazlaşmalara yer verməsi faktları da məlumdur.

Göründüyü kimi, müasir ingilisdilli qəzet diskursunda meydana gələn gender məcazlaşmaları tez bir zamanda geniş şəkildə tirajlaşdırılmaq tendensiyası nümayiş etdirir. Həmin ifadələrə ya orijinal yazılışda, ya da kalka variantında digər dillərdəki qəzet diskurslarında da geniş şəkildə təsadüf etmək olur.

Ədəbiyyat:

1. Connolly, R. Both were little-known women accused of stealing one of Britain's much-loved sons... // The Daily Mail, 21 December, 2022 <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-11588663/So-Meghan-Markle-learn-redemption-Yoko-Ono-asks-RAY-CONNOLLY.html>
2. Greer, B. Is Meghan Markle the new Yoko Ono? // The New European, 26 February, 2021, <https://www.theneweuropean.co.uk/brexit-news-bonnie-greer-on-yoko-ono-7565474/>
3. Hess, A. The Sublime Spectacle of Yoko Ono Disrupting the Beatles // The New York Times 8 December, 2021 <https://www.nytimes.com/2021/12/08/arts/music/yoko-ono-beatles-get-back.html>
4. Prince Harry and Meghan: How the internet reacted to #Sussexit // BBC, 9 January, 2020 <https://www.bbc.com/news/newsbeat-51047026>
5. Prince Harry says 'Megxit' is a misogynistic term aimed at his wife Meghan. // The Guardian, 10 November, 2021 <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/nov/10/prince-harry-says-megxit-is-a-misogynistic-term-aimed-at-his-wife-meghan>
6. Scott, C. Why do we blame Yoko? // The Michigan Daily, 20 September, 2018 <https://www.michigandaily.com/arts/why-do-we-blame-yoko/>
7. Williamson, H. Prince Harry is right – 'Megxit' is sexist // The Independent, 10 November, 2021 <https://www.independent.co.uk/voices/prince-harry-megxit-sexist-meghan-b1955069.html>

Məmmədova Jalə
Azərbaycan Dillər Universiteti

DİL VƏ MƏDƏNİYYƏTİN VƏHDƏTİ

Açar sözlər: mədəniyyət, təkamül, globallaşma, purizm

Key words: culture, evolution, globalization, purism

Ключевые слова: культура, эволюция, глобализация, пуризм

Mədəniyyət ötürücüsü olaraq qəbul edilən “dil” ictimai funksiya yerinə yetirdiyi üçün cəmiyyətə məxsus olan bütün xarakterik xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir. Dil və mədəniyyətin əlaqəsi haqqında müxtəlif nəzəriyyələr mövcuddur. Bir çox mənbə dilin mədəniyyətin bir parçası olduğunu qeyd edərəkən başqaları dil və mədəniyyətin fərqli, lakin çox yaxın münasibətdə olmasını və onları ayırmağın mümkün olmadığını iddia edirlər. İnsanın tarixi təkamülünün nəticəsi olan dil öz növbəsində mədəniyyətdən güclü şəkildə təsirlənir ki, bu da dildə öz əksini taparaq qarşılıqlı şəkildə insan təfəkkürünə təsir edir. Dillərin müxtəlifliyi və dəyişkənliyi fərqli mədəniyyətlərin mövcud olması ilə əlaqələndirilsə də eyni zamanda da dərin oxşarlıqlara malikdir, çünki insanlar əsasən eyni bioloji əsas və beyinə sahibdir. Mədəni kontekst, sosial-mədəni məsələlər və dil arasındakı əlaqə vahid dilçiliyin tərkib hissələri kimi dəyərləndirilir. [3, s 234]

Etnologiya, antropologiya və digər əlaqəli sahələrin qabaqcıllarından və tanınmış klassiklərindən biri hesab edilən Eduard B. Teylor XIX əsrin ikinci yarısında yazmış olduğu, bu gün də maraqla